

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Inellectuele eerlijkheid, wetenschap en geloof

Drees, W.B.; Kuyvenhoven, K.

Citation

Drees, W. B., & Kuyvenhoven, K. (1996). Inellectuele eerlijkheid, wetenschap en geloof. In . Kok, Kampen,. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/10246>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/10246>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Arthur R. Peacocke

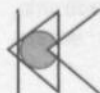
VAN DNA TOT GOD

Een begaanbare weg?

Met een uitleiding van

Willem B. Drees

Tweede druk

uitgeverij kok kampen

Inhoud

Woord vooraf	7
Kees Kuyvenhoven, Willem B. Drees	
'Een wetenschapper op zoek naar God'	9
Een interview door Henk Müller, <i>de Volkskrant</i>	
1. Van DNA tot God – een begaanbare weg?	15
2. De uitdaging van de wetenschap voor een denkende kerk	37
3. Het geloof van een wetenschapper	55
Intellectuele eerlijkheid, wetenschap en geloof	79
Een uitleiding door Willem B. Drees	
Bronvermelding	89
Bibliografie	89
A. Boeken door Arthur Peacocke	
B. Andere titels over geloof en wetenschap	
Register op enkele namen en trefwoorden	91

Intellectuele eerlijkheid, wetenschap en geloof

Een uitleiding door Willem B. Drees

Wie zal de menigte van zwakke mensen tellen, van wie het gevoel voor waar en onwaar verwoest is bij het streven naar een onmogelijke harmonie – van wie het leven verknoeid is bij de poging om de overvloedige nieuwe wijn van de wetenschap in de oude kruiken van het Jodendom te persen?

Zo schreef Thomas Huxley (1894, 2), een jongere tijdgenoot van Charles Darwin, over mensen die proberen de nieuwe inzichten van wetenschap te vatten in de oude kruiken van hun geloof. Aangezien dat niet lukt, komen ze in de verleiding water bij de wijn te doen en daarbij hun kritische zin, hun gevoel voor waar en onwaar op te offeren. Zo verspillen ze hun leven in een poging om iets onmogelijks te doen. In deze uitspraak komen drie elementen samen waar het om gaat bij ieder denken over geloof en wetenschap: het oude religieuze erfgoed, de nieuwe wetenschappelijke kennis, en het belang van oprechtheid en kritische zin.

Arthur Peacocke, de auteur van de voorafgaande essays, is een Engelse biochemicus die tevens Anglicaans geestelijke is. Bij uitstek is hij dus een persoon die geconfronteerd is met de uitdaging van Huxley – het moeilijke, zo niet onmogelijke, van pogingen om wetenschap en geloof op een intellectueel eerlijke manier te verenigen in één persoon. Kun je als je eerlijk luistert naar de wetenschappen, nog wel geloven? En wat kun je dan wel en wat niet geloven? Is geloof dan een vaste zekerheid of een vermoeden? Gaat het om kennis of alleen om gevoel en waardering? De in dit boekje bijeen gebrachte beschouwingen en het interview laten zien hoe Peacocke de verschillende elementen in zijn leven combineert. In deze uitleiding zal ik niet zozeer zijn opvatting herhalen als wel kort iets zeggen over het strijdperk waarop ook anderen hun pogingen doen.

Geloof als 'oude kruiken'?

Gaat het bij geloof echt om 'oude kruiken', d.w.z. om zaken waarvan de vorm lang geleden als vuurvast gebakken zou zijn vastgelegd? Of is ook geloof een kwestie van 'op weg zijn', en kunnen gelovigen dus open staan voor verandering? De diepste kloof op het gebied van geloof en wetenschap loopt misschien wel tussen mensen en stromingen die uitgaan van geloof als een eens gegeven pakket, 'het geloof der vaderen' en hen die geloof beleven in termen van zoeken, een voortgaande ontwikkeling.

Ook iemand die geloof ziet als een ontdekkingsreis meent dat er iets is om te ontdekken. Maar waar voor de een de voornaamste ontdekkingen in zake het geloof in het verleden al gedaan zijn, meent de ander dat er nog wezenlijke ontdekkingen te doen zijn, waarbij ook opvattingen uit het verleden herzien en verlaten kunnen worden. Of, als je het niet zo zeer zegt in termen van menselijke activiteit maar in termen van de werkelijkheid waarmee wij geconfronteerd worden: in het ene geval is het beslissende ons reeds geschonken ('openbaring'); in het andere geval is dat een nog steeds uitstaande zaak ('voortgaande openbaring').

Aantrekkelijk aan de eerste benadering is de duidelijkheid die zij lijkt te geven. Je gaat uit van een 'vaste grond', bijvoorbeeld de Bijbel; dan weet je hoe en wat. Als er staat dat de wereld in zes dagen geschapen is, dan staat er dat de wereld in zes dagen geschapen is – en dan heb je de keus tussen de Bijbel of de moderne wetenschap, het een of het ander. In dit zwart-wit denken vinden de fundamentalist en de polemische atheïst elkaar; schipperen is hen een gruwel en de tekst is duidelijk: het gaat om zes dagen, en niet om miljoenen jaren.

Bij degenen die geloof als een gegeven uit het verleden opvatten, als 'het geloof der vaderen', zijn er ook meer op verzoening gerichte personen. Om bij hetzelfde voorbeeld te blijven: misschien moeten we de Bijbel iets minder letterlijk nemen; die zes dagen staan misschien wel voor zes tijdvakken. Tenslotte staat er ook in de Bijbel dat duizend jaar is als een dag (psalm 90: 4). Het is historisch gezien zelfs zo dat dergelijke verzoeningspogingen in fundamentalistische kring in de eerste helft van deze eeuw overheersend waren; de creationistische positie die hecht aan een heel erg letterlijke lezing van de eerste

hoofdstukken van Genesis is pas sinds de zestiger jaren onder creationisten dominant geworden (zie Numbers 1992). Tot die tijd was er meer waardering voor het metaforische gehalte van de Bijbelse taal, ook in deze kringen; de dagen konden als tijdperken gezien worden.

Verzoening van wetenschap met een gegeven geloof kan soms ook gestalte krijgen door een bepaalde keuze te maken binnen de wetenschap of te pleiten voor een andere wetenschap; dan wil men, bijvoorbeeld, niet de mechanistische natuurkunde maar wel de quantumfysica, geen reductionistische, op de scheikunde steunende biologie maar wel de holistische benadering van Rupert Sheldrake. Met zo'n wetenschap zou dan verzoening mogelijk zijn – met een zelf uitgekozen en op maat gesneden wetenschap, in plaats van met de wetenschap zoals die thans zich aan ons voordoet.

Ik noemde twee houdingen, namelijk de keuze voor een conflict met de gangbare wetenschap en het streven naar verzoening, waarbij dat laatste kan gebeuren door een minder letterlijke lezing van de Bijbel of door een selectief gebruik van wetenschap. Er is nog een derde houding, namelijk die van een boedelscheiding. Toen Galileo Galileï werd gevraagd om aan te geven hoe zijn visie op het zonnestelsel (met de zon in het midden en de aarde als één van de planeten) te verenigen was met het geocentrische wereldbeeld van de Bijbel, citeerde hij kardinaal Barronius. Deze zou gezegd hebben dat de Bijbel ons niet wil leren hoe de hemelen gaan, maar hoe naar de hemel te gaan. Zo zou je ook met het oog op de biologie kunnen zeggen: geloof zegt niet wat leven is, maar hoe te leven. Wetenschap wordt gezien als gericht op het meetbare en kwantificeerbare; geloof gebruikt soms wel termen die aan het feitelijke zijn ontleend, maar gaat over iets anders, iets van groter existentieel gewicht – en raakt dus eerder aan beleving en waardering dan aan natuurwetenschap.

Aan de andere kant van de kloof staan hen die menen dat respect voor het geloof der vaders niet uitsluit dat wij nu op andere wijze en andere zaken geloven dan onze voorvaders en -moeders; geloof is evenzeer een zaak die zich ontwikkelt als wetenschap. Daarmee is nog niet beweerd dat er in zake geloof ook op eenzelfde wijze sprake is van vooruitgang als in de wetenschap, maar wel dat respect voor het verleden ten diepste wordt gecombineerd met vrijheid: wij zullen zelf

opnieuw moeten ontdekken wat wij geloven.

Deze instelling kan leiden tot een intensieve dialoog met de natuurwetenschappen; naarmate wij op die wijze meer leren over de werkelijkheid weten we ook meer over de Schepper en daar hebben wij ons dan ook rekenschap van te geven – niet defensief om te laten zien dat wat wij altijd al geloofden niet uitgesloten is, maar nieuwe inzichten aanvaardend.

Ook kan bij de openheid voor een ontwikkeling in ons geloofsleven sprake zijn van een boedelscheiding, van grotere afstand tot de wetenschappen: geloof gaat om iets anders. Misschien is de belangrijkste motor van religieuze verandering niet zozeer de natuurwetenschap, maar een veranderende sensibiliteit op moreel en spiritueel gebied. Ook is van invloed de ontmoeting met andere culturele tradities. Zo beschrijft Karen Armstrong in haar boek *Een geschiedenis van God* (Baarn: Anthos, 1995) de ontwikkeling van godsbeelden gedurende de laatste vierduizend jaar. Daarbij laat ze zien dat godsbeelden steeds veranderd zijn, waarbij wrede en mensvormige godsbeelden vervangen werden door, bijvoorbeeld, barmhartigere en abstractere.

Peacocke pleit voor een creatieve theologie die ingaat op het omvattende, duizelingwekkende beeld van de wereld en van mensen zoals en voorzover dat door de wetenschappen onthuld is. De natuurwetenschappen leveren beelden, begrippen en metaforen waarmee wij denken. Dat betekent niet dat het geloof dat daarmee tot uitdrukking wordt gebracht alleen maar een uitvloeisel van de natuurwetenschappen is. Integendeel, uiteindelijk speelt daar bij Peacocke religieuze intuïtie ook een grote rol in; het geloofsleven wordt gevoed door de traditie, de liturgie en de kerkmuziek, als ook door gedichten en verhalen. Zo gaat Peacocke een weg die, naar mijn mening, de ten opzichte van de natuurwetenschappen min of meer autonome ontwikkeling van het geestelijk leven (zoals bij Armstrong) erkent, maar dat verbindt met de poging om geloofsovertuigingen onder woorden te brengen op een wijze die past bij ons wereldbeeld.

Kritische zin en wetenschap

Blijkens het citaat waarmee ik begon, vertrouwt Thomas Huxley pogingen om geloof en wetenschap te combineren niet; het gaat, vreest hij, ten koste van de eerlijkheid. Helaas heeft hij vaak gelijk; veel

pogingen gebruiken retorische trucs, miskennen de kracht van tegenargumenten, beroepen zich op een top-tien van excentrieke wetenschappers of exotische theorieën, of doen op andere wijze wetenschap geweld aan. Dit geldt niet alleen pogingen om wetenschap te verzoenen met traditionele geloofsovertuigingen; ook de New Age-literatuur biedt vele voorbeelden.

Ook pogingen om wetenschap en geloof te integreren in een samenhangende voorstelling schieten vaak te kort. Ze lijken wel wat op het winterkoninkje dat zijn koninklijke waardigheid verkregen zou hebben door bij een wedstrijd stiekem op de rug van een adelaar mee omhoog te vliegen. Toen de adelaar op het hoogste punt van zijn vlucht was, ging dat vogeltje nog even verder. De waardigheid die het winterkoninkje zo verwierf, past niet bij zijn capaciteiten; vandaar dat het vogeltje alleen in de winter koning is. Veel hoge vluchten die aanleunen tegen de natuurwetenschappen verwerven alleen een schijn van degelijkheid. Ze lopen weg voor de samenhang die de natuurwetenschappen zichtbaar hebben gemaakt, en voor de methodische uitdagingen die in onze tijd aan de orde zijn.

Eerst over dat laatste. Wetenschap is niet alleen een uitdaging voor geloof vanwege bepaalde inzichten, bijvoorbeeld over de plaats van de aarde in het heelal en de mens in de evolutie. Het is ook een uitdaging omdat we anders zijn gaan denken over de wijze waarop betrouwbare kennis tot stand komt. Als iemand met een uitdagende claim komt, over een nieuw medicijn, een UFO of een techniek die de uitstoot van roet door dieselmotoren halveert, dan wordt niet alleen gevraagd naar de inhoud maar ook naar de gronden voor die kennis. De houding is: 'Vertel me niet alleen wat je weet, maar ook hoe je dat te weten bent gekomen.' Of: 'Hoe heb je het getest?' En bij die vraag 'Hoe weet je dat?' of 'Hoe test je dat?' vinden we een antwoord als 'Dat denk ik zo' of 'Dat vind ik zo' weinig overtuigend. In dat geval gaan we al gauw aan de beweerde ontdekking voorbij. Sommige antwoorden zijn ook maar een tussenstap: Ik heb het in de krant gelezen; ik heb het van die en die gehoord. Dan komt de vraag: Hoe weten die dat dan? En dan gaan we verder op zoek naar gronden en toetsen van onze kennis – en we zoeken die dan niet in uitspraken op gezag van een persoon of boek, met inbegrip van de paus en de Bijbel, maar in de ervaring en

het experiment: iemand die een bepaalde proef zelf heeft gedaan, het zelf heeft gezien.

Komen we zo bij iets wat absoluut zeker is? Er zijn goede gronden om zelfs dan voorzichtig te blijven. Immers, ik kan wel gemeend hebben dat ik een UFO zag, maar ik kan me vergist hebben – en dus gaan sceptici op zoek naar andere getuigen die het verhaal steunen en naar andere verklaringen die begrijpelijk maken wat je gezien zou kunnen hebben toen je dacht dat je een UFO zag. Enkele jaren geleden was er een melding van lichten die boven de stad Amsterdam leken te zweven; ook betrouwbare, 'neutrale' waarnemers van de verkeerstoren van Schiphol bevestigden het, maar het zicht was niet zo erg helder. Naar mate meer mensen het gezien hebben, wordt het getuigenis sterker – ze zullen echt wel iets gezien hebben. Vervolgens toonden enkele sterrenkundigen aan dat enkele heldere planeten vanuit de posities van de verschillende waarnemers dicht boven de horizon in de richting van Amsterdam gezien konden zijn. Dat alternatief, qua verklaring, deed het 'm; de mensen hadden echt iets gezien, maar het was geen UFO maar een samenstand van planeten. Absolute zekerheid is er nooit, maar zo gaat men tegenwoordig te werk: bij een claim hoort het kritisch beoordelen van de bronnen waarop een uitspraak is gebaseerd, van de wijze van toetsing, en een overweging van mogelijke andere interpretaties van de waarnemingen. Wij vinden dat wij niet lichtgelovig moeten zijn, niet in de wetenschap, en ook niet in de rechtspraak of de politiek; ze kunnen je zoveel op de mouw spelden. De kritische houding, het vragen naar 'hoe weet je dat', is niet zo maar een aardigheidje van onze tijd; wij zien het als een morele plicht om niet op zwakke gronden mensen te veroordelen of beweringen over medicijnen te doen.

Die kritische instelling heeft niet alleen via de natuurwetenschappen uitdagingen voor geloof opgeleverd. Historisch en taalkundig onderzoek van de Bijbel en van mythen en leefomstandigheden in het Nabije Oosten in de periode waarin die ontstond, heeft ook gemaakt dat allerlei verhalen sinds de negentiende eeuw anders worden bekeken. Zo menen sommige bijbelgeleerden dat de volgorde waarin het Oude Testament als een soort geschiedenis van Israël voor ons ligt, van de schepping via de uittocht uit Egypte en het koningschap van David en zijn afstammelingen naar de ballingschap van een deel van het volk in Babylonië ons op het verkeerde been zet; de verhalen kunnen het beste,

zo menen zij op goede gronden, gelezen worden vanuit de periode rond de Babylonische Ballingschap. Toen ging men bij elkaar zitten en schreef verhalen over vroeger op, waarbij die verhalen over vroeger zo verteld werden dat ze relevant waren voor de vertellers van die latere tijd. Andere onderzoekers wijzen op verschillende stijlen binnen een enkel bijbelboek; misschien is het niet als één geheel ontstaan maar een samenvoeging van verschillende flarden traditie. Weer andere onderzoekers wijzen op overeenkomsten en verschillen met verhalen uit andere culturen. Dergelijke historische en culturele analyses zouden niet alleen moeten worden toegepast op de bronnen van het christelijk geloof; al te vaak gebruiken New Age-auteurs ideeën van andere culturen of uit de Westerse esoterische tradities als een grabbelton, zonder daarbij te vragen naar historische en sociale context of naar de gronden van die ideeën.

Naast de uitdaging van de verantwoording ('Hoe weet je dat?') is er ook de uitdaging die er is door de samenhang van de wetenschappen ('Hoe past die bewering bij wat we verder weten?'). De wetenschap is geen puzzel waarin alles op z'n plaats ligt; daarvoor is het te zeer onaf. Maar het is ook niet zo dat we met allerlei verschillende puzzels bezig zijn, althans zo lijkt het niet. Verschillende stukjes kennis houden verband met elkaar. Zo zijn er verbanden tussen biologie en scheikunde, maar ook van biologie met geologie, van geologie met sterrenkunde, en langs weer andere lijnen van biologie met hersenonderzoek en zo met psychologie. Sinds Galileï en zijn tijdgenoten in de zeventiende eeuw hemelmechanica en aardse natuurkunde met elkaar verbonden zijn er steeds meer dwarsverbanden ontdekt en in kaart gebracht.

Dat is zo succesvol geweest dat de samenhang van kennis een toetssteen is geworden voor nieuwe kennis. Als iemand met een nieuwe theorie in de geologie komt, dan wordt niet alleen gevraagd hoe die theorie binnen de geologie functioneert, maar ook op welke wijze dat inwerkt op ideeën over biologische evolutie. En als iemand beweert dat de stand van de sterren ten tijde van de geboorte of conceptie invloed op iemands levenslot of karakter heeft, dan wordt dat met grote scepsis bezien aangezien niet duidelijk is op welke wijze deze invloed zou aansluiten bij onze verdere kennis over beïnvloeding op afstand, zoals die tot uitdrukking is gebracht in theorieën over de zwaartekracht en

het elektromagnetisme. Toetsing aan de hand van de vraag of iets past in het moderne wereldbeeld is niet slechts een kwestie van vooroordeel, maar is, zo heeft de ervaring van de laatste paar eeuwen geleerd, een uiterst zinnige toets. Ook dat is bedreigend voor goedgelovige claims, of die nu gaan over huilende mariabeelden of paranormale genezing; zowel het verschijnsel (Was het er wel echt?) als de verklaring (Is het geen hars?, Is het niet te begrijpen als suggestie of een placebo-effect?) worden extra tegen het licht gehouden. Soms zullen nieuwe kennisclaims stand houden doordat elders in de puzzel zaken anders gelegd worden, en vaak zal een verschijnsel wat op zichzelf lijkt te staan zodanig anders geïnterpreteerd worden dat het bij het maken van de puzzel betrokken kan worden.

Wetenschap leidt dus tot uitdagingen van verschillende aard. Meer dan vroeger is aan de orde de verantwoording van geloofsuitspraken: hoe weet je dat? En daarbij vragen we ook hoe geloofsovertuigingen aansluiten bij onze verdere kennis en onze morele intuïties, over mensenrechten e.d. Daarbij is het mogelijk om drie niveaus van uitdaging te onderscheiden.

(a) De Bijbel lijkt andere beelden van de werkelijkheid te geven of te veronderstellen dan thans gangbaar. Als aan die beelden een groot gewicht wordt toegekend, dan hebben we twee 'theorieën' over de werkelijkheid; er zou dan concurrentie en conflict zijn tussen wetenschap en geloof. Controversen over schepping of evolutie bieden daar veel voorbeelden van. Naar mijn idee komen dit soort confrontaties voort uit een oppervlakkige, naïeve manier van omgaan met beelden uit de Bijbel. Als we beseffen dat destijds wezenlijke ervaringen en overtuigingen van mensen te boek zijn gesteld in de taal en kennis van hun tijd, dan hoeven we ons niet blind te staren op de gehanteerde beelden, maar dienen we te vragen naar het daarin uitgedrukte getuigenis.

(b) Ook als we de details van de verhalen als voertuig zien, dan nog kunnen er problemen ontstaan voor de boodschap. Immers, die boodschap lijkt er een te zijn van een God die handelt in de wereld van de mensen. Hoever moet je gaan met het afpellen van de mythische aankleding? Hoever kan je gaan en toch iets zinnigs over houden? Kan je vol houden dat God handelt in de mensenwereld, in het leven van individuele mensen? Of wordt ook dat beeldspraak voor iets anders?

(c) Een derde uitdaging, na de uitdaging ten aanzien van de wijze van Bijbel-lezen en die ten aanzien van onze voorstelling van God en diens relatie tot de wereld, betreft de waardigheid van de mens. Als wij zijn voortgekomen uit een lange evolutionaire geschiedenis en als wij bestaan uit een mix van eiwitten, DNA en andere moleculen, waar blijft dan onze verantwoordelijkheid en ons geestelijk leven?

Zoals blijkt uit de voorafgaande essays spreekt het voor Peacocke vanzelf dat de Bijbel gelezen wordt als een neerslag van ervaringen en inzichten uit een andere tijd in beelden en modellen; dat wij nu andere beelden dienen te vinden, is voor hem duidelijk.

Voor wat betreft de derde uitdaging, die betreffende de waarde van de mens, is met name te wijzen op zijn beschouwing over de vele niveaus van complexiteit die er in de werkelijkheid zijn aan te treffen en de vele vormen van beschrijven die daarbij passen (zie boven, 59-63). Als 'kritisch realist' is hij er van overtuigd dat de termen die op hogere niveaus gebruikt worden, en dus ook de termen die een mens als persoon benoemen, serieus genomen te worden als beschrijvingen van de werkelijkheid. Zo is een mens volledig ingebed in de werkelijkheid beschreven door natuur- en scheikunde en tegelijk ook meer dan wat die wetenschappen kunnen beschrijven.

Veel aandacht geeft Peacocke aan de tweede uitdaging: hoe kunnen we essentiële elementen van geloof formuleren op een wijze die recht doet aan onze huidige kennis. Niet om die kennis te verabsoluteren, maar wel omdat hij dat als echte kennis ziet. Wat dat betreft is Peacocke een realist, zowel ten aanzien van wetenschap (die echt inzicht levert in een buiten ons bestaande werkelijkheid) als in zake geloof (waar we echt in contact zijn met een werkelijkheid die ons overstijgt en doordringt, een werkelijkheid waar hij uiteindelijk ook 'persoon-achtige' kwaliteiten aan toe schrijft, en die we daarom God noemen. Hij zet zich af tegen een 'naïef realisme' dat onze kennis ziet als afspiegeling van de werkelijkheid; theorieën zijn menselijke constructies, en over God spreken we slechts met behulp van menselijke beelden en ontkenningen. Om afstand ten opzichte van naïef gebruik van taal en theorie, in geloof en in wetenschap, te onderstrepen, spreekt hij van 'kritisch realisme'. Vanwege die beperking van de taal als beschrijving, als afbeelding, biedt soms de taal als poëzie een betere weg; niet voor niets

citeert hij dichters als Dante en Wordsworth.

Peacocke zoekt God niet in de tekortkomingen van onze kennis. Voor hem is het geheel te zien als schepping van God of misschien zelfs wel als deel van God. Belangrijk is dan ook niet om te ontdekken welke gaten er in de werkelijkheid zijn, maar welke kwaliteiten het geheel heeft. Daarbij zijn niet alleen de onderdelen waaruit een systeem is opgebouwd van belang, maar ook is essentieel in welk groter geheel het functioneert. Een ketting van een fiets is niet alleen een verzameling ijzer-atomen maar een ketting en dat is zij doordat zij in het geheel van een fiets functioneert. God is misschien te zien als de meest omvattende werkelijkheid die het gebeuren op lagere niveaus betekenis en richting geeft dankzij, en niet ondanks, de natuurwetten zoals die gelden op lagere niveaus.

Als mensen elkaar een brief schrijven, dan wordt de betekenis gedragen door materie: door inkt op de bladzij, zoals de bladzijden van dit boek. Een gesprek bestaat dankzij de beweging van moleculen van de lucht. Zo draagt volgens Peacocke ook in de sacramenten de materie – water, wijn, brood – betekenis. Dit is geen verlaging van het geestelijke tot het materiële, maar een verheffing van het materiële: ze is kennelijk presentie van God in wie de hele werkelijkheid is. Er is een mystieke toon in deze houding.

Het is voor Peacocke maar een model, een poging om over God en de wereld te denken. Uiteindelijk schiet ieder model te kort; het lukt nooit helemaal, maar dat is geen reden om niets te zeggen. Peacocke probeert omwille van de verstaanbaarheid en geloofwaardigheid van geloof zijn geloof te toetsen aan en uit te werken met wetenschappelijke kennis.

Naar mijn mening heeft Peacocke niet 'het antwoord', en een dergelijke arrogante pretentie heeft hij ook niet. Maar wel is hij iemand die op belangrijke uitdagingen is ingegaan. Niet defensief, de zwakke plekken van wetenschap zoekend, maar positief, vanuit liefde voor de wetenschap en verwondering over de wereld die wij zo hebben leren kennen.